

HISPANITATE ȘI ROMÂNITATE

Radu Enescu

„Omul, – scria Ortega y Gasset, – nu numai pe plan economic ci și pe plan metafizic trebuie să-și câștige existența”.

„Unele ființe trăiesc din aspirații și idealuri, altele din poftă și ambiții. În aceeași măsură în care există veacuri de excepțională creație, apar civilizații care, prea însetate de a-și îndeplini toate năzuințele, mor de sațietate”.

Și ceea ce este adevărat cu privire la timpuri, epoci și indivizi, nu e mai puțin adevărat cu privire la popoare și culturile care le caracterizează.

Civilizația unui popor nu se definește numai prin cantitatea instituțiilor ce-l servesc, prin numărul bunurilor economice, prin tehnica, potențialul și instrumentalul atomic ce posedă. O civilizație se definește în special prin lumina operelor sale culturale, prin calitatea morală a oamenilor, prin înălțimea aspirațiilor, a idealului ce-i însuflețește. Prin zestrea lor spirituală.

Iată, cred eu, unde trebuie căutat specificul acestor două popoare, cel spaniol și cel român; și cele câteva puncte de apropiere: patrimoniul istoric, aspirații, idealuri comune. Ca atare, pentru a înțelege rudenția acestor două neamuri e necesar să privim anumite fațete fenomenologice în legătură cu: paralelismul istoric, similitudinea trăirii, coincidențele sociale și spirituale.

*

Spania și România, aceste două extreme geografice ale Europei, par a fi urmat, din punct de vedere istoric, un drum evolutiv paralel.

Nu e ușor de explicat acest curios paralelism. Providență, asemănare de circumstanțe și influențe politico-istorice, sau simplă coincidență? Toate interpretările sunt posibile, dar mai mult decât explicația ceea ce ne interesează este rezultatul: o serie de secvențe și consecvențe istorice care s-au adunat într-o sumă de evenimente importante în decurs de mai bine de 2000 de ani. De la început asistăm la o mulțime de fapte asemănătoare, la o înlănțuire de „analogii” istorice, cu mai mult sau mai puțină distanță de timp între ele.

Când am citit pentru prima oară cartea „Ultimo dia de Numancia” am rămas profund impresionat de asemănarea epopeii acestui oraș-cetate eroic cu cea a Sarmizegetuzii. Numancia e Sarmizegetusa spaniolă.

După ani de luptă și rezistență, Numancia, cetate celtiberică, e asediată de Romani sub conducerea marelui Scipion, chemat în persoană pentru a isprăvi cu această citadelă trufașă. După ultima și cea mai crâncenă bătălie Numantinii preferă să moară pe ruinele patriei lor spre a nu se preda.

Două secole mai târziu scena se va repeta, de data aceasta nu pe câmpiile iberice ci pe platourile Carpaților. E curios de observat că cel ce trece Dunărea la Turnu Severin în fruntea oștilor Romei, Împăratul Traian, e Iberic; iberici deasemenea majoritatea legionarilor veniți, sub ordinele Împăratului, pentru a cucerii și coloniza bătrâna noastră Dacie.

În secolul al II-lea Imperiul se întinde de la Pontus Euxinus până la Oceanul Atlantic, ca o imensă cupolă, un gigantesc „viaduct” sprijinit pe două coloane: la răsărit România, la apus Spania. Între aceste două extreme Pax Romana, sigură de sine, pare instalată pentru veșnicie.

Nu e locul să amintim evenimentele ce au contribuit la căderea Imperiului. E știut că, în afară de cauzele interne, năvălirile au constituit factorul principal al dezintegrării acestui fabulos Imperiu.

În legătură cu aceasta, un singur fapt demn de a fi menționat. Nici un alt popor din Europa nu a fost atât de hărțuit, călcat, de hoardele barbare din răsărit, ca cel român. Aproape toate năvălirile, din veacul al patrulea până în secolul XI au trecut peste glia noastră însângărând-o: Goții, Hunii, Tătarii, Avarii, pentru a nu menționa decât pe cei mai cunoscuți, mai temuți.

Începând cu secolul XI invaziile asiatică încetinesc. Două secole de răgaz și de liniște. E epoca formării primelor Principate române, asemănătoare primelor mici regate spaniole după efemerul Imperiu Vizigot.

Răgazurile în Istorie sunt relativ scurte, ca atare să nu trecem prea repede peste evenimente, peste veacuri. Cucerirea musulmană în Spania s-a produs la începutul secolului opt. În acea vreme viața politică a poporului român se făcea sub auspiciile stăpânirii bulgare.

Timp de aproape 7 secole istoria Spaniei s-a înscris în cadrul unei societăți creștine și a unei civilizații musulmane, între semi-lună și cruce. Ceva asemănător, deși nu atât de profund, de dăinuitor, s-a produs și în istoria neamului nostru.

Sfârșitul lungii epopei a Redobândirii (La Reconquista) Spaniei coincide cu primele lupte duse de Principatele noastre împotriva Turcilor. În amândouă țările, la aceeași epocă, Istoria scrisă sub semnul Crucii inspiră aceeași mișcare națională și creștină împotriva „necredincioșilor” cum se spunea, „Los infieles”.

Timp de lungi secole Principatele române au purtat crâncene bătălii împotriva Imperiului Otoman. În 1394, mai puțin de 60 de ani înainte de căderea Constantinopolului, Principele Mircea cel Bătrân învinge pe Baiazid la Rovine. Ispravă extraordinară dacă ținem seamă de distrugerea alianței europene la Nicopole de către același Baiazid.

Recucerirea Granadei în 1492, – simbolul victoriei definitive a Spaniei creștine, – se situează la mai puțin de 15 ani de la biruința lui Ștefan cel Mare la Războieni împotriva Turcilor. La sfârșitul veacului 16, la câțiva ani de la Bătălia din Lepant, Mihai Viteazul învinge pe Turci la Călugăreni. Contemporan cu Filip al II-lea, făuritorul unității spirituale spaniole, – „secolul de aur”, – Mihai e creatorul ideii unității teritoriale române.

Dacă mă încumet să stabilesc această paralelă între Principatele române și Spania Secolului de aur, îndeosebi în ce privește străduința și dârzenia în apărarea gliei și a credinței, e pentru că zăresc în ea o identitate de valori și sentimente: un crez comun care ne-a inspirat și oțelit timp de secole, de la începutul primelor licăriri naționale până în timpurile noastre în care furăm din nou puși în fața acelorași împrejurări politice, aceluași pericol. (Spania, din fericire, a știut să extirpe cancerul intern care a provocat sângerosul Război Civil, și să învingă uneltirile internaționale. În schimb România, jertfită pentru a fi cutezat să lupte împotriva altor necredincioși, caută încă, după mai bine de 40 de ani, să-și găsească menirea.)

În mod superficial și fugar expus, acest paralelism istoric ne înfățișează două popoare: popoare latine, desigur, dar în aceeași măsură *orientale*. În Spania influența arabă, în România presiunea bizantină, apoi cea turcă, s-au altoit pe același trunchi latin pentru a crea un tip uman particular, cu o psihologie și o spiritualitate diferite de celelalte popoare latine.

Ce are particular această psihologie?

Salvador de Madariaga în cartea sa „Franceses, Ingleses, Españoles” face o analiză subtilă a caracterelor acestor trei popoare pentru a defini ceea ce numește el centrul de gravitate psihologic al fiecăruia. Ceea ce diferențiază, caracterologic, pe un englez de un francez sau de un spaniol este acest centru de gravitate care la englez se află în „corpul voinței”, la francez în „intelligență”, la spaniol în „suflet” (alma). De unde reiese că reacția naturală a fiecăruia în viață este: pentru englez *acțiunea*, pentru francez *gândirea* (rațiunea), pentru spaniol *pasiunea*.

Englezul, om de acțiune e practic, empiric, utilitarist. Din acest motiv (și pentru a-și îndruma mai bine activitatea în vederea unui scop practic) anglosaxonul e un organizator prin excelență. Aceasta explică, pe deoparte sentimentul social, pe de altă parte spiritul de echipă, acel „team” atât de dezvoltat al britanicilor.

Francezul, om de gândire, înclinat mai mult spre *cunoaștere* decât spre acțiune privește nu atât utilitatea lucrurilor cât *sensul, ordinea, explicația* lor. „L'ordre des concepts” cum spunea Jacques Maritain. În timp ce englezul caută și inventează norme de acțiune, francezul explorează și descoperă legi. Englezul tinde spre *posesiunea* materială a obiectului (sau cea instrumentală); francezul spre cea intelectuală, cunoașterea obiectului. „La Raison” ocupă locul de predilecție în viața francezului; verbul francez prin excelență este „penser”, – je pense. Pentru englez, verbul vertebral al existenței este „to do”, a face.

Și spaniolul? „Pasiunea”, trăsătură esențială, înseamnă „viață afectivă și emotivă; explozie și spontaneitate, – contrast vizibil cu acel „self control” britanic și cu *rațiunea* franceză.

„Trăsăturile psihologiei individuale ale omului de pasiune, scrie Madariaga, trădează o natură rebelă tuturor înălțărilor vieții colective". De unde derivă trei caracteristici importante: spirit rebel, umanist, individualist.

Să privim aceste trăsături prin prisma paralelismului între spaniol și român. Individualismul, atât de înrădăcinat în aceste două popoare se explică, – cum spune Madariaga, – ca o consecință imediată a criteriului subiectiv. Omul de pasiune, lipsit de criteriul utilitar al omului de acțiune, și de criteriul abstract și teoretic al raționalistului, se lasă mânat de vocea interioară a *ființei* lui. *EUL* devine de o importanță primordială, motor al unui individualism specific. Umanismul, consecință imediată, nu e decât obiectivarea, sau mai bine zis generalizarea individualismului. Individul care se oglindește pe sine în ceilalți *semeni* devine altruist, deci umanist.

Dar există ceva mai profund în vorbe, și dincolo de ele. Cuvântul „umanism", concept prea depurat, de prea clasică rezonanță intelectuală, e lipsit de căldură, de forță, de sentiment. Există un cuvânt spaniol, „Hombria", și altul românesc „omenie" care conțin toată semnificația și bogăția atât afectivă cât și morală. „Hombria", spune un gânditor spaniol, – cuvânt care nu admite traducere, – e un fel de calitate sintetică ce cuprinde toate dispozițiile și facultățile omenești. Un fel de calitate a omului nu perfect dar complet".

Există o altă trăsătură a caracterului individualist și care se observă în special la clasa superioară, la elită: modul de afirmare a personalității. Este interesant de privit fenomenul din punct de vedere social și psihologic.

În Anglia elita e aproape în întregime alcătuită de „leaders", un grup de oameni de acțiune, în general de formație politică, mânați de un mobil comun sau atrași de un scop de ordin social. În Franța elita o constituie „omul de litere" al cărui arhetip e „l'académicien", sau, pe alt plan, politehnicianul sau enarcul.

În Spania, la fel ca și în România, elita (azi lumea vorbește de „vârfuri" care, cum vom vedea – deși imaginea nu e prea fericită, – cuvântul are un sens) elita deci, nu e alcătuită de o clasă intelectuală omogenă redusă la un înalt numitor comun, ci de o serie de individualități desăvârșite, de oameni geniali, sau cel puțin extrem de ingenioși, care își păstrează neștirbit individualismul. Individualismul de multe ori rebel, adeseori „anti-social", uneori „anti-național". Aceasta explică, de exemplu, pentru ce personalitatea unui Ortega y Gasset depășește pe cea a unui Bergson (mă refer la om nu la operă); de ce Dali și Picasso s-au afirmat cu mai multă impetuositate decât Braque sau Chagal; așa cum Brâncuși sau Ionesco, Noica, Cioran sau Eliade s-au impus cu o rară ingeniozitate asupra celorlalți „confrați", în ciuda surghiunului, a dezrădăcinării... sau poate datorită.

„Hidalgo" ca și cuvântul Boer, – mă refer desigur la sensul moral ce-l cuprinde, – constituie o clasă socială, cât o categorie umană, un fel de a fi (a fi boier). A fi hidalgo, a fi boer, în sensul sufletesc al cuvântului nu înseamnă a nutri o prezumție socială, nici un sentiment de superioară ascendență. De altfel, spaniolul, cel de sus și cel de jos, – ca și românul, e profund conștient de sensul ierarhiei. Nesocotind, în felul lui, acele concepte stindardice „libertate-egalitate-

fraternitate", omul din Castilla ca și cel de pe plaiurile noastre, preferă egalității teoretice și raționaliste, frăția spontană; iar dialecticii reci, dialogul fierbinte.

Mergând mai departe pe tărâmul acestei „fenomenologii” caracteristice, întâlnim, – ca o consecință a comuniunii de valori afective și morale, a dialogului permanent inspirat de o profundă trăire etică, – întâlnim o estetică în care expresiile artistice, țâșnind din izvoarele primitive și originare, se revarsă peste câmpurile cultivate ale frumosului.

Cu alte cuvinte, între arta populară și formele estetice culte există o continuă comunicație, – ca o logodnă, cum ar spune Noica, – un permanent dialog de nesecătuită inspirație. În nici o altă țară ca în Spania și în România nu se observă o atât de mare influență a cântecelor folclorice în muzica cultă. E suficient să ne gândim la Albeniz, Falla, Granados sau Enescu.

În celelalte arte deasemenea. Grigorescu, ani mai târziu Luchian, și mulți alții, ne-au lăsat o operă peisagistică de o extraordinară vibrație lirică, cu o tematică autentic populară.

În arta poetică fenomenul este același. De la Eminescu până la Goga mai toți ne-au cântat Codrul, Dumbrava, Izvorul, bătrânii, lăutarul, plugarii... DOINA.

Și fiindcă de lirism a venit vorba... un psiholog contemporan spunea că popoarele sunt cam ca literaturile. Există popoare lirice, popoare dramatice, popoare prozaice. Admințând aceste etichete s-ar putea afirma că poporul spaniol și cel român oscilează între liric și dramatic. Ceea ce explică o serie de note ce pot pare contradictorii, dar care nu sunt decât în aparență.

În primul rând o adâncă religiozitate. La amândouă popoarele Credința e mai mult decât o crezare. E un sentiment profund, liric în unele momente, dar care poate atinge tonalități dramatice. (De altfel, manifestarea-i cea mai înaltă, misticismul, e o vocație aproape exclusivă a poporului spaniol. San Juan de la Cruz, Santa Teresa de Jesus, sunt suficiente exemple.)

Desigur, credința, ca orice sentiment de virtute, cedează de multe ori pasul contrariului ei: Îndoiala. La Duda. Dar nu îndoiala metodică, carteziană, ci îndoiala agonică, „unamuniană”. Cea care menține veșnic aprinsă flacăra trăirii religioase. „Credința fără îndoială e credință moartă” spunea Unamuno. „Îndoiala, ar spune Noica, face parte din ispitele gândului, nu a inimii”.

Se spune că românii și spaniolii sunt popoare cu limbaj blasfemic. E cam adevărat. Dar, cum scrie tot Unamuno: „Blasfemia, nu e oare tot o dovadă de credință”?

Popoarele excesiv de raționaliste nu se pot dezbara de nevoia unei explicații a dumnezeirii. E cazul lui Descartes; ba chiar și a lui Voltaire, - pe nedrept bănuț de ateism, - care gândește că acest univers funcționează cu o precizie de ceasornic; ca atare n-ar putea exista fără o inteligență, o cauză eficientă, un prim motor, cum ar spune Aristotel... . Un ceasornicar.

„L'univers m'embrasse et je ne puis songer

Que cette horloge marche et n'ait pas d'horloger”

Alte popoare simt nevoia lui Dumnezeu. Spaniolul spune „gana de creer”, poftă de credință”: și poetul simte nevoia dumnezeirii...

*nu pentru a'-nțelege lumea
nici pentru-a explica minunea.*

La lumina celor expuse mai sus e ușor de înțeles aspectul negativ al aceluiași curent sufletesc și care nu rareori se manifestă, - atât la român cât și la spaniol, - sub formă de blasfem sau de revoltă împotriva dumnezeirii; dar care în fond nu e decât o mascată dovadă de credință. În viața de toate zilele, atât în vorbă cât și în faptă, fenomenul e curent. În cea culturală, în literatură, exemplele ating culmi de superbă aroganță. Don Juan, după o îndoielnică pocăință, își reafirmă trufașa revoltă strigând la cer:

*Llamé al cielo y no me oyó
Pues el cielo la puerta me cierra
De mis pasos en la tierra
Responda el cielo, no yo.*

*Chemat-am la cer sperând altă soartă
Dar cerul m-închide-a sa poartă
De faptele mele și sufletu-greu
Vinovat va fi cerul, nu eu.*

Existențialismul modern ne vorbește de Neant. Chiar dacă viața ar fi vană, cum insinuează Sartre, pentru spaniol, ea are un sens, sau cel puțin o direcție. Aceasta e mai ușor de înțeles dacă recurgem la alt concept. Speranța. Poporul spaniol, ca și cel român e profund mesianic deoarece, cum spune Madariaga „se instalează cu ușurință într-un fel de așteptare a unui fapt providențial ce va veni... E dealtfel sensul profund al unei expresii tipic spaniole, plină de pietate dar și de ireverență: „esperar el santo advenimiento"... „în așteptarea sfântului eveniment". (ad)

Dualitatea verbului spaniol „esperar" (**a aștepta și a spera**) își are deci explicația ei psihologică. În fiecare **așteptare** naște și trăiește o **speranță**.

Așteptarea nu e numai un simplu act pasiv de imobilizare în timp, ci și o proiecție de dimensiuni spirituală. La inerția fizică specific așteptării se unește impulsul speranței. Întâlnim deci mai totdeauna aceasta speranță atât de înrădăcinată în sufletul celor două popoare. O fereastră deschisă spre „mai târziu", spre „dincolo" de timpul ordinar și de contingentele istorice.

Dar așteptarea „sperândă" e de multe ori înțepenire, stagnare; motiv de înapoiere, de îndărătnicie. Încăpățănare, deci nu perseverență.

În sfârșit, o ultimă trăsătură comună: obârșia. Nu e vorba, de data asta, de originea noastră latină.

*Eu cred că veșnicia s-a născut la sat
Aici orice gând e mai încet
Și inima-ți svâcnește mai rar
Ca și când nu ți-ar bate în piept
Ci adânc în pământ undeva.*

Ce înseamnă aceasta? Satul. Punctul de plecare. Alfa. Poate și Omega. În „Elogiul Satului Românesc" Blaga consideră satul „un izvor cultural nesecăuit un incomparabil patrimoniu. Singurul autentic."

Cel mai redus nucleu social, leagăn al îndepărtatei noastre obârșii, și care se găsește în armonios echilibru între Natură și Societate, se numește SAT. Toți românii, chiar cei care au trăit mai tot timpul la oraș, poartă în sufletele lor amintirea satului. Satul nu e numai un loc geografic, o unitate administrativă oarecare. Nu e vorba de un „situs” ci, cum spunea Blaga, de un spațiu, spațiu mioritic; eu aș spune chiar un univers. Un univers ce posedă o mișcare spirituală proprie, cu un logos original și neaș.

„Satul, spune Blaga, e un spațiu-matrice... un orizont spațial cu care se simte solidar ancestralul suflet românesc în ultimele sale adâncimi... Și despre acest orizont păstrăm undeva, într-un colț înlăcrimat de inimă, - chiar și atunci când am încetat a mai trăi pe plai, - o vagă amintire paradisiacă”.

Satul. Spaniolii spun „el pueblo”, Acolo s-a născut și-acolo trăiește adevăratul popor. Cuvântul francez „village” nu are același sens, aceeași căldură. Noi, când plecam de la București la vie sau la moșioară, spuneam... „ne ducem la țară”. Da, acolo-i Țara. Spaniolul spune cam același lucru: „voy a mi pueblo”, în satul meu, **la popor**.

.

Scriam mai demult: „Acolo în liniștea satului, în încetineala timpului, în umbra veșniciei, s-a născut Dorul, ca o nostalgică amintire anticipată a unui paradis făgăduit. Acolo la sat s-a născut suprema virtute a unui popor: speranța. Această **nădejde** suficient de statornică pentru a crea, ea singură, o stare de fericire.

Poporul român a nutrit veșnic speranța de a dobândi, nu atât fericirea cât libertatea; libertatea de a cânta, de a juca, de a se bucura... sau de a suferi, dar după felul lui... Toate făgăduielile fericirii, a celor sinceri sau a celor vicleni, îl lasă rece, indiferent. Bunul țaran, înzestrat cu simțul natural al lucrurilor, a priceput de mult că adevărata înțelepciune stă în căutarea fericirii iar nu în deplina ei stăpânire.”

După atâția ani de opreliști, de timpuri vitrege, țaranul așteaptă, cu aceeași neostenită speranță, să-și redobândească, - atât la propriu cât și la figurat, - acest univers mioritic, apoi căminul; și ograda muncită din moși strămoși.

*Cucuta crește prin ogradă
Și pălămida-i leagă snopii...
- Ce s-a ales din casa asta
Vecine Niculai al popii!*

*Eu vă sărut pereți străbuni
Pe varul alb scobit de ploaie...
De ce-ți ștergi ochii cu cămașa
Ori plângi, vecine Niculae?*

(Octavian Goga)